

Tıp Dünyamızda Yeni Bir Gereksinim: Mesleki Değerler Forumu

Prof.Dr.Fuat Aziz GÖKSEL*

* Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ABD, Emekli Öğretim Üyesi, ANKARA

Şu anda elimizde tuttuğumuz bu dergi, benim bildiğim kadarı ile, sadece değer sorunlarını ve değer konularını işlemek üzere ülkemizde çıkarılmış ilk ve tek tıbbî periyodiktir. Bundan, çok değil, beş-altı yıl önce Türkiye'de böyle bir tıp dergisi çıkabileceğini, okunabileceğini düşünmek fazla iyimserlik sayılırdı.

Tıbbî Deontoloji konuları, yüz yılı aşkın bir süredir tıp öğrenimimiz müfredatına girmiş olduğu halde, sadece bu konuya ayrılmış özgül bir yayın organının varlığına ihtiyaç duyulmamıştı.

Doğada yeni koşullar, yeni araçlar yaratır. Bu derginin çıkışı da, son yıllarda tıp dünyamızda baskısını hissettiren bir gereksinimin etkisiyle olmuştur. Bu gereksinimin baskısı bizden önce Batı'nın tıp çevrelerinde göze çarpar olmuştu. Gerçekten, son on yıl içinde, bütün dünyada "Tıbbî Deontoloji" ve ondan daha sık yinelenen bir tamlama olan "Tıbbî Etik" sözcükleri çok hızlı artan bir sıklıkla duyulmağa; bu konulara ilişkin kongre, simpozyum, çalışma grubu, dernek, federasyon ve periyodiklerin sayısı artmağa başlamıştır. Bu evrensel ilginin nedeni, tıp dünyasında mesleki değerler sorununun birdenbire ön plâna çıkmasına yol açan değişimlerin gerçekleşmesidir.

Ülkemizde de durum bundan farklı değildir. Özellikle bizim geleneksel tıp

öğrenimi kurikulum'unda "zurnanın son deliği" olarak düşünölegelmiş olan, az sayıdaki meraklısına aforizmalar yahut klişe öğütler tarzında anlatılan ve sınavı bile olmayan bu disiplin, nasıl olmuş da birdenbire, her yerde olduğu gibi bizde de, hekimlerin ilgi odağı haline gelmiştir?

Bu gereksinimin doğmasına yol açan nedenlerden birini anlamak oldukça kolaydır. O etken toplumsal değişimin yarattığı "sosyal baskı"dır. Yüzyılın ikinci yarısında "insan hakları" ve "şahsın hukuku" kavramları çağdaş dünya kültüründe iyice yaygınlaşıp ciddiye alınır olduğundan, halk kitlelerinin hükümetlerden, kurumlardan, bu arada tıp kurumundan beklentileri artmış ve birey olarak hekimin "tıbbî fiil" diye anılan etkinliği daha eleştirel bir bakışla gözetlenir olmuştur. Bu değişime paralel olarak güçlenen ve "tüketici duyarlılığı" diyebileceğimiz bu gelişimi pekiştiren bazı etkenler, konunun ciddiyetini artırmıştır. O da, sadece "tıbbî sorumluluk hukuku" alanında uzmanlaşmış avukatlık bürolarının kazanç beklentileri ile, sigorta ve reasürans şirketlerinin risk-prim dengelerine ilişkin hesaplarıdır. Tamamen "tıp" kurumu dışında ortaya çıkan bu sosyal değişim "tıbbî sorumluluk" davalarını ve "meslek kusuru" (malpractice) suçlamalarını ön plana çıkarmıştır. Çoğu kez köşeye sıkışmış, davacılarla kuşatılmış,

eli kolu bağlı hekimlerle onları çalıştıran zor durumda kalmış sağlık kuruluşları, hatalardan sakınabilmek ve haklarını savunabilmek kaygısı ile tıbbi fiile ilişkin "kuralları ve ilkeleri" öğrenmeyi, "tıpta değer sorunlarını vukufu irdeleyecek düzeyde bilgiye sahip olmayı tek kurtuluş yolu saymışlardır. İşte bu apaçık nedendir ki, son yıllarda "Deontoloji", sözlükteki anlamını yeniden kazanmış ve gerçekten "lüzumlu şeylerin bilgisi" olmuştur.

Konuya ilginin artışını açıklayan bu kolay anlaşılır nedenden farklı olan ve genellikle daha az farkedilen bir ikinci etkiyi, özellikle "etik" kavramını ön plana çıkaran olguyu dikkate almak gerekir. Doğrudan doğruya tıp bilgi ve becerilerinin patlama biçimindeki artışından, tıbbi teknolojinin "tıp" kurumunu önüne katıp sürüklemesinden kaynaklanan bu olgu; anlaşılması, analizi, çözümünü zor sorunların, tıbbî fiilden doğan ve o ana kadar yanıtı bulunmayan olası hukuki ve ahlâkî sorunların çığ hızı ile çoğalıp birikmesidir. Tıbbin kendisini ve tıbbi fiilin sonuçlarını ilgilendiren bu yeni sorunlar, "Deontolojinin de ötesinde, konuya farklı bir teknikte eğilmeyi gerektirmiştir. Ben bu ikinci değişim ögesini, bundan birkaç yıl önce güney Amerika Ülkelerinden birinde yapılacak olan bir kongrenin programlı davetiyesinde görüp, tanıdım. Orada, sunulacak olan raporlardan biri aynen şu idi:

"Deontoloji'den Etik'e"

Bu iki sözcüğün anlam yükleri üzerinde biraz düşünmek, tıpdaki mesleki değer sorunlarının yoğun bir tartışma alanına çıkmasının nedenini açıklar. Gerçekten, tüm dünyada tıbaa ait mesleki değer temalarının, gittikçe artan bir hızla, "yükümlülük" alanından "değer tartışması" alanına kaydığına tanık olduk.

Önce "yükümlülük"leri düşünelim. Hepimiz biliriz ki, yasal ve ahlâkî yükümlülüklerin her biri, belirgin birer "kurardır. Bu kuralları hekimin kendisi değil, onun da içinde olduğu ve birey olarak bir parçasını oluşturduğu, "toplum" belirler. Bu "kurarlardan her biri belirli bir değer sorununun "yanıfıdır. Her kural, toplumun dayattığı bir "buyruk önermesidir; sorunlara ilişkin soruların, "ne yapmalı?" ya da "ne yapmamalı?" sorularının toplumca belirlenmiş, ve yaptırımlara bağlanmış "kesin" yanıtıdır. Bu kuralların bilgisine: "Deontoloji" denir. Bu soru ve sorunlara ilişkin edim ve eylemlerle ilgili her kişinin, gerçek ve tüzel her kişinin, bu kuralları "bildiği" ve ayrıca bu kurallara uymakla "yükümlü" olduğunu da bildiği varsayılır. İlgili bireyden (ya da kurumdan) önceden belirlenmiş bu yükümlülüklerle uyup uymayacağı, ya da uymak isteyip istemediği sorulmaz; onun bu kurallara uyması istenir ve ona zorlanır. Yanıtları önceden verilmiş sorular ve sorunlar alanında dolaşmak ve çalışmak, birey için de, kurumlar için de, güvenlidir, kolaydır. Yerleşik kurallar ve yükümlülükler bireyin vicdanını rahatsız etmediği sürece ve değer çelişkilerini derinleştirmedeği sürece bu güvenlilik durumu devam eder. Ucu yanıtlarla kapatılmış ve buyruk önermelerine dönüşmüş bu soru ve sorunlar, zamanla, yeni yanıtlara ihtiyaç gösterecek derecede eskirler ve gerçeğe yabancılaşır da, çalkantısız bir toplumda bu evrim yavaştır; normatif sistemlerin evrimi toplumsal gerçeğin evriminin çok da fazla gerisinde kalmaz; çelişkilerden kaynaklanan gerilimin yeğniği sağlıklı bir limit değer üstüne çıkmaz. O vakit bireyler ve gruplar için konformite içinde olmak o kadar zor sayılmaz.

Oysa, yaşayan bir toplumda her zaman, "henüz" yanıtı verilmemiş açık uçlu sorular ve "henüz" çözümü belirlenmemiş, kurala bağlanmamış sorunlar da vardır. Toplumsal değişim ya da gelişim ne kadar hızlı ise bu normatif sorunların sayısı ve onların yaratacağı çelişkilerin yoğunluğu o ölçüde artar. Bu açık uçlu normatif sorunlara yanıt arama etkinliği, bir tür "etik" çalışmadır. Her birey, kendi sahip olduğu tutumlar sistemine ve bireysel değer sistemine dayanarak, kendi ilgi alanında ve kendi çapında, bu etkinliğin içindedir. Bu etkinlik bir tür "kural önerme" ya da "değer önerme" etkinliğidir. Tüm yazılı olan ve olmayan yasaların; yani mevzuatın, törelerin (örflerin), "moral" adı ile anılan yürürlükteki ahlâkın kökeninde bireylerin, grupların ve zümrelerin sürdürdüğü bu "etik" etkinliği vardır. "Etik düşünce etkinliği" sadece açık uçlu ve yanıtız soruları ele almakla kalmaz; eski kuralları ve yanıtı verilmiş soru ve sorunları da irdeler ve eleştirir, bunlar için yeni çözüm önerileri üretir. O halde "etik" sözcüğü, geniş anlamda kullanıldığında onun anlam yükü "deontoloji" konularını da kapsar. Tek başına "deontoloji": yükümlülüklerin, kuralların, pozitif hukukun, yürürlükteki pozitif ahlâkın bilgisidir; bu özelliği ile "dogmatik" ve "paradigmatik" bilgidir; olanı "olduğu gibi" tanıtan bilgidir.

Buna karşılık "etik": sadece "olan"ın değil, "olması gerektiği" düşünülen ve savunulanın dile getirilişidir; mevcut bir "buyruk önermesi" değil; yeni bir "kural önerisidir. Daha da ötesi, "etik" sözcüğünün, bu yazıda şu satıra kadar değinmediğim, bir anlamı daha vardır. "Etik" sözcüğü, dar anlamda kullanıldığında, bir de "Ahlâk Kuramı" anlamına gelir. Eskiden

buna: "Ahlâk Felsefesi" denirdi. Şimdi ise bu disiplin sosyal bilimlerin ve çeşitli davranış bilimlerinin "bilimsel araştırma alanı" haline gelmiştir. Dar anlamda "Etik" sözcüğü ile adlandırılan bu çalışmalarda "değer" kavramının, özellikle "ahlakî değer" kavramının mahiyeti ve kökeni araştırılır; normatif sistemlerin, birey bilincinde ve kültür ortamında varlığını sürdüren "iyi-kötü", "yararlı-zararlı" "itaat etmek-baş kaldırmak" gibi "değer" yükü taşıyan kavramların biyolojik, psikolojik, sosyal nedenleri ve işlevleri araştırılır; binlerce yıldanberi bütün moral değerlerin temelinde yattığı ileri sürülmüş olan bazı "mutlak" ve "genelgeçer" değer ölçütlerinin gerçekten var olup olmadıkları bilimsel gözlem ve deney koşullarında sınanır. Kısaca özetlemek gerekirse, "Ahlâk Kuramı" anlamındaki "Etik" disiplini, "Felsefe" olma özelliğini her gün biraz daha aşındırmakta, çeşitli "Bilimsel" Kuramlar topluluğunun karşılaştırma ve araştırma alanı haline gelmektedir. İşte bu özellikleri dolayısı ile, dar anlamda kullanılan "etik" bilgisi, yani etik kuramlarının içeriğini oluşturan kuramsal bilgi, yukarıda sözünü etmiş olduğum "etik çalışma" için gerekli olan ve yardımcı olan bir bilgidir. Bir birey veya bir örgüt (bir mahkeme yahut yasama örgütü), daha önce mevcut olmayan bir kural önerisini kurgularken, mutlaka bazı temel bilgilerden ve kural oluşturma ilkelerinden yola çıkmak zorundadır. Bunlar bireyin kendi aklı ve vicdanı kadar, değer sistemlerinin mahiyeti ve işlevleri hakkında bugüne kadar biriktirilebilmiş bilimsel bilgilerdir.

Etik çalışmaları, yukarıda sözünü etmiş olduğum "Deontoloji'den Etiğe" uzanan zihni etkinliklerin kurallaşmayı hedefleyen (yani "Etik'den Deontolojiye" yönelen) etkinliklerin ters yönde işleyişidir.

Şimdi, günümüz tıbbında "Etik" sözcüğünün neden gittikçe artan bir sıklıkla kullanıldığını, neden "Etik kaygının hekim vicdanında "Deontolojiyi bile gölgeleyen aşırı bir duyarlık yarattığını daha kolay anlayabiliriz.

Neden?..

Çünkü; her gün sayısı ve ağırlığı artan "açık uçlu" sorular karşısında bunalıyoruz...

Çünkü; çağdaş tıbbın başdöndüren gelişimi her gün, bir çok "deontoloji dışı", yanıtız sorunlarla bizi karşı karşıya bırakmaktadır.

"Tıbbi edimler" alanında "değer oluşturma" becerisinde herkesten güçlü ve hazırlıklı olmazsak, değerlerimizi her ortamda vukufu ve cesaretle savunma tekniğini öğrenmezsek kovuşturmacıların, savcılarının, avukatların insafına kalır, retorik mugalâtanın ve lâf ebelerinin kılıcına boynumuzu uzatırız. Sorular ve sorunlar artıyor. Biz bilinçlenmekte geri kaldık.

Ölümün tanımı, intra-uterin tanıya dayanan abortus endikasyonları, rekombinant gen uygulamaları, embrio dokusu

kullanımı, kiralık uterus, doku ve organ nakli, I.B.D., ... bu sorunların ilk akla gelen birkaç tanesidir.

Tıbbi Etik ve Deontoloji dergisi bu soruların ve sorunların tartışılacağı bir forum olacaktır; buna şiddetle ihtiyacımız var.

Bence bu dergide sadece tıbbi etik tartışmaları yapılmakla kalmamalı; sadece "etik tavır" sergileyen görüş belirtmelerle yetinilmemeli. Bu dergide, yeterli bir hacim ayrılmak suretiyle, "Deontoloji" bilgileri de meslektaşlarımıza önemle tanıtılmalı (hatta vergi yükümlülüğüne ilişkin Maliye Bakanlığı bildirimleri bile meslektaşlara duyurulmalı) ve yükümlülükler uymamanın riskleri hekimlerimize hatırlatılmalıdır. Bu bir gereksinimdir. Çünkü bizler, yılların biriktirdiği bir rehavet ve vurdumduymazlık içinde, etik kaygılarımızı bilmek şöyle dursun, Deontoloji bilgilerimizin de çoğunu unutmuş durumdayız.

Bilelim ki ceza ve tazminat davaları patlamasının eli kulağındadır.

"HANNIBAL ANTE PORTASI!"